

‘DOORGROND MIJ, GOD, EN KEN MIJN HART’
KENNISMAKING MET EEN VERTROUWENSPSALM:
PSALM 139

Situering

Psalm 139 behoort tot de laatste van de vijf boeken Psalmen (psalm 107–150), waarin onder meer de thematiek van verlossing na de Babylonische ballingschap van het joodse volk centraal staat. Het is niet vreemd dat een vertrouwenspsalm zijn plaats kreeg te midden van deze thematiek: het einde van de ballingschap luidde immers een tijd van hernieuwd Godsvertrouwen in. Toch vinden we een andere bekende vertrouwenspsalm, met name psalm 23, terug in het eerste boek Psalmen (psalmen 1–41), verbonden met de teleurstellingen en overwinningen van koning David. De vertrouwenspsalm kan men met andere woorden met alle tijden verbinden. Vertrouwen vormt de kern van een gelovig leven en is als het ware een reactie op en erkenning van de liefde die God mensen op velerlei wijze schenkt. Dit laatste verklaart waarom de vertrouwenspsalm vaak in de dankbaarheid van de lofpsalmen deelt. Terzelfdertijd blijkt uit sommige vertrouwenspsalmen ook dat mensen niet zonder worsteling tot dat vertrouwen in, tot die overgave aan God komen. Psalm 139 kan deze geloofsweg van vertwijfeling naar vertrouwen illustreren.

Bijbeltekst: Psalm 139

- 1 Voor de koorleider. Van David, een psalm.
- A
- 2 HEER, u kent mij, u doorgrondt mij, I
 u weet het als ik zit of sta,
 u doorziet van verre mijn gedachten.
- 3 Ga ik op weg of rust ik uit, u merkt het op,
 met al mijn wegen bent u vertrouwd.
- 4 Geen woord ligt op mijn tong,
 of u HEER, kent het ten volle.
- 5 U omsluit mij, van achter en van voren,
 u legt uw hand op mij.
- 6 Wonderlijk zoals u mij kent,
 het gaat mijn begrip te boven.
- 7 Hoe zou ik aan uw aandacht ontsnappen, II
 hoe aan uw blikken ontkomen?
- 8 Klom ik op naar de hemel – u tref ik daar aan,
 lag ik neer in het dodenrijk – u bent daar.

9 Al verhief ik mij op de vleugels van de dageraad,
al ging ik wonen voorbij de verste zee,
10 ook daar zou uw hand mij leiden,
zou uw rechterhand mij vasthouden.

11 Al zei ik: 'Laat het duister mij opslokken,
het licht om mij heen veranderen in nacht,'
12 ook dan zou het duister voor u niet donker zijn –
de nacht zou oplichten als de dag,
het duister helder zijn als het licht.

13 U was het die mijn nieren vormde, III
die mij weefde in de buik van mijn moeder.
14 Ik loof u voor het ontzaglijke wonder van mijn bestaan,
wonderbaarlijk is wat u gemaakt hebt.
Ik weet het, tot in het diepst van mijn ziel.

15 Toen ik in het verborgene gemaakt werd,
kunstig geweven in de schoot van de aarde,
was mijn wezen voor u geen geheim.
16 Uw ogen zagen mijn vormeloos begin,
alles werd in uw boekrol opgetekend,
aan de dagen van mijn bestaan ontbrak er niet één.

17 Hoe rijk zijn uw gedachten, God,
hoe eindeloos in aantal,

18 ontelbaar veel, meer dan er zandkorrels zijn.
Ontwaak ik, dan nog ben ik bij u.

B

19 God, breng de zondaars om,
- weg uit mijn ogen, jullie die bloed vergieten –
20 ze spreken kwaadaardig over u,
uw vijanden misbruiken uw naam.

21 Zou ik niet haten wie u haten, HEER,
niet verachten wie tegen u opstaan?
22 Ik haat hen, zo fel als ik haten kan,
ze zijn mijn vijand geworden.

23 Doorgrond mij, God, en ken mijn hart,
peil mij, weet wat mij kwelt,
24 zie of ik geen verkeerde weg ga,
en leid mij over de weg die eeuwig is.

Op ontdekking

Meestal onderscheidt men in psalm 139 twee grote delen: verzen 1b-18 (deel A) en verzen 19-24 (deel B). Waar het A-deel bestaat uit drie sequenties(I: 1b-6; II: 7-12; III: 13-18), telt het B-deel slechts één sequentie (19-24) (we spreken van een sequentie als we verschillende strofen samen als een eenheid beschouwen; zo bestaat bv. sequentie II in deze psalm uit 3 strofen).

Tekstverkenning van deel A: psalm 139,1b-18

Sequentie I: verzen 1b-6

2 HEER, u kent mij, u doorgrondt mij,
u weet het als ik zit of sta,
u doorziet van verre mijn gedachten.
3 Ga ik op weg of rust ik uit, u merkt het op,
met al mijn wegen bent u vertrouwd.
4 Geen woord ligt op mijn tong,
of u HEER, kent het ten volle.
5 U omsluit mij, van achter en van voren,
u legt uw hand op mij.
6 Wonderlijk zoals u mij kent,
het gaat mijn begrip te boven.

In de eerste sequentie staat Gods diepgaande kennis van en nauwe betrokkenheid op de mens centraal. Het overheersende godsbeeld in deze verzen is dat van een alwetende God. De meeste mensen huiveren voor een dergelijk godsbeeld. De idee van een God die alles van ons weet, zelfs nog voor het is uitgesproken of uitgedrukt, kan immers angst of beklemming inboezemen. Wellicht laat deze bevreemding ook de psalmist niet ongeroerd. Het Hebreeuwse werkwoord dat in vers 5 met 'omsluiten' vertaald is, wordt in het Oude Testament immers vaak in een vijandelijke context gebruikt in de betekenis van 'omsingelen'. En hoewel vers 6 van verwondering om die goddelijke kennis getuigt, kunnen de woorden 'het gaat mijn begrip te boven' ook een duidelijke afstand tussen God en mens aangeven (in de dicht bij de Hebreeuwse tekst aanleunende Naardense Bijbelvertaling klinkt vers 6 als volgt: 'te wonderbaar is mij dit weten, te steil, ik kan er niet bij!').

De psalmist lijkt met andere woorden net als velen van ons te worstelen met een God die hem – meer dan hijzelf? – kan doorgronden. Hij is nog zoekende om de bevrijdende dimensie van Gods alwetendheid te ontdekken en erkennen. Geloven in een God die mensen van zo nabij kent – veel diepgaander dan welke medemens ook – kan nochtans heel troostend zijn en veel geborgenheid schenken. De psalmist beweegt zich op die grens van wantrouwen naar vertrouwen en van zelfbeschikking naar overgave aan deze alles overstijgende God.

Sequentie II: verzen 7-12

7 Hoe zou ik aan uw aandacht ontsnappen,

hoe aan uw blikken ontkomen?
8 Klom ik op naar de hemel – u tref ik daar aan,
lag ik neer in het dodenrijk – u bent daar.

9 Al verhief ik mij op de vleugels van de dageraad,
al ging ik wonen voorbij de verste zee,
10 ook daar zou uw hand mij leiden,
zou uw rechterhand mij vasthouden.

11 Al zei ik: ‘Laat het duister mij opslokken,
het licht om mij heen veranderen in nacht,’
12 ook dan zou het duister voor u niet donker zijn –
de nacht zou oplichten als de dag,
het duister helder zijn als het licht.

In de tweede sequentie wordt de tendens uit de eerste sequentie voortgezet. Waar de eerste vooral de alwetendheid van God benadrukte, staat in de tweede sequentie de alomtegenwoordigheid van God (reeds even aangeraakt in vers 5) centraal. De psalmist beklemtoont dat het voor hem onmogelijk is om te ontsnappen aan Gods aanwezigheid.

Opnieuw kan men zich hierbij de vraag stellen: ervaart de psalmist dit als een eerder negatieve of als een positieve ervaring? Als God werkelijk alomtegenwoordig is, betekent dit ook dat je nooit aan Hem kan ontsnappen, nergens je toevlucht kan vinden waar Hij niet is (cf. in dit verband de Naardense Bijbelvertaling van vers 7: ‘Waar zal ik heen om uw Geest te ontgaan, waarheen om voor uw aanschijn te vluchten?’). Wanneer je geen vertrouwensrelatie hebt met God, kan deze gedachte heel onrustig stemmen. Vertrekkende vanuit het vertrouwen in Gods liefdevolle nabijheid echter, schenken deze woorden net rust. Als zelfs de dood geen hindernis voor God vormt om dichtbij de mens te zijn, kan niets van duisternis het licht definitief verdrijven. En dat is een bijzonder hoopgevende gedachte.

Sequentie III: verzen 13-18

13 U was het die mijn nieren vormde,
die mij weefde in de buik van mijn moeder.
14 Ik loof u voor het ontzaglijke wonder van mijn bestaan,
wonderbaarlijk is wat u gemaakt hebt.
Ik weet het, tot in het diepst van mijn ziel.

15 Toen ik in het verborgene gemaakt werd,
kunstig geweven in de schoot van de aarde,
was mijn wezen voor u geen geheim.
16 Uw ogen zagen mijn vormeloos begin,
alles werd in uw boekrol opgetekend,
aan de dagen van mijn bestaan ontbrak er niet één.

17 Hoe rijk zijn uw gedachten, God,
hoe eindeloos in aantal,

18 ontelbaar veel, meer dan er zandkorrels zijn.
Ontwaak ik, dan nog ben ik bij u.

Verzen 13-18 werken Gods alwetendheid en alomtegenwoordigheid verder uit aan de hand van de scheppingsthematiek en verdiepen beide vormen van goddelijke nabijheid terzelfdertijd door te focussen op Gods persoonlijke schepping van ieder mens. Zelfs tijdens de dagen waarin we nog ‘vormeloos’ waren – de tijd vóór onze geboorte – bestonden we al voor God. Precies omdat God elke mens heel persoonlijk heeft geschapen, kan Hij hem/haar tot in het diepst van zijn/haar ziel doorgronden. In deze verzen lijkt de psalmist geen enkele vorm van wantrouwen in Gods nabijheid meer uit te drukken.

Tekstverkenning van deel B: psalm 139,19-24

19 God, breng de zondaars om,
- weg uit mijn ogen, jullie die bloed vergieten -
20 ze spreken kwaadaardig over u,
uw vijanden misbruiken uw naam.

21 Zou ik niet haten wie u haten, HEER,
niet verachten wie tegen u opstaan?
22 Ik haat hen, zo fel als ik haten kan,
ze zijn mijn vijand geworden.

23 Doorgrond mij, God, en ken mijn hart,
peil mij, weet wat mij kwelt,
24 zie of ik geen verkeerde weg ga,
en leid mij over de weg die eeuwig is.

In vers 19 wijzigt het gedicht vrij plots van toon. Menigeen heeft het moeilijk met deze passionele uitval tegen de zogenaamde ‘zondaars’, d.i. misdadigers, wettelozen. Vaak heeft men vermoed dat het om een latere toevoeging aan de psalm gaat. Het gewelddadige karakter van de verzen heeft er bovendien toe geleid dat deze sequentie dikwijls wordt weggelaten in het voordragen en in bewerkingen van de psalm. Nochtans neemt de psalmist nergens zelf het heft in handen om af te rekenen met eender wie en kan men de laatste verzen van psalm 139 er dus niet van beschuldigen dat ze aanzetten tot gewelddadig handelen. Wel maken ze geweld bespreekbaar.

Het feit dat de verzen 23-24 een bijna letterlijke herhaling zijn van de verzen 1b-2 is een sterke aanwijzing voor de poëtische eenheid van de tekst. Meer nog, de laatste psalmverzen vormen het hoogtepunt in de worsteling die de psalmist ervaart in zijn relatie tot God. Wanneer de dichter in de laatste sequentie vol passie uithaalt naar Gods vijanden, markeert dit immers een bepaalde positie in de houding van de psalmist: de auteur lijkt aan het einde te zijn, verlost van de twijfelachtige gevoelens ten overstaan van God. Enige blijk van wantrouwen heeft plaats gemaakt voor volledig vertrouwen. Dit toont zich op drievoudige wijze. Ten eerste spreekt het vertrouwen van de psalmist in God uit het feit dat de psalmist zich volledig aan de zijde van God schaart. Al wie slecht spreekt over God, beschouwt de psalmist voortaan ook als een persoonlijke vijand. Ten tweede getuigt de psalmist ook van vertrouwen door zijn

diepste haatgevoelens niet langer voor God te verbergen. In tegenstelling tot de beginwoorden in vers 1b, die eerder beschrijvend van aard zijn ('God, u kent mij, u doorgrondt mij'), vertrouwt de psalmist zijn hart en gedachten uit geheel vrije beweging en in volle overgave toe aan Gods alwetendheid en alomtegenwoordigheid in verzen 23-24. Ten derde en daarbij aansluitend vraagt de psalmist ook uitdrukkelijk aan God om zijn doen en laten in de gaten te houden, opdat hij geen verkeerde weg zou gaan.

Bronnen

M. Dahood, *Psalms III 101-150. Introduction, Translation, and Notes with an Appendix. The Grammar of the Psalter* (The Anchor Bible), New York, 1970.

H.-J. Kraus, *Psalmen. 2. Teil: Psalmen 60-150. Fünfte, grundlegend überarbeitete und veränderte Auflage* (Biblische Kommentar Altes Testament, 15/2), Neukirchen-Vluyn, 1978.

E. Zenger, *Die Nacht wird leuchten wie der Tag. Psalmenauslegungen*, Freiburg-Basel-Wenen, 1997.

Y. Mazor, *When Aesthetics Is Harnessed to Psychological Characterization. Ars Poetica in Psalm 139*, in *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 109 (1997) 260-271.